

Wychodzi
dwa razy
na tydzień

KORRESPONDENT

przy Gaze-
cie War-
szawskiej.

HANDLOWY, PRZEMYSŁOWY I ROLNICZY.

DNIA 22 MARCA.

N° 24

ROK 1851.

Stan zbiorów produktów rolniczych, dopełnionych następnie zasiewów ozimych i stan zwierząt domowego chowu w r. 1850.

Wiadomości pod temi względami przedstawiamy najprzód z każdej Guberni; poczem, na zasadzie tych szczegółów, damy wyobrazenie całym kraju.

GUBERNJA WARSZAWSKA.

Wykaz zbioru produktów rolniczych.

Wymienienie powiatów.	Pszenvca	Żyto	Jęczmień	Owies	Groch	Tatarka	Proso	Rzepak	Len	Konopie	Kartofle	Buraki cukrowe	Siana centnarów
Warszawski	40707	129968	31959	122476	11210	5090	1877	1035	685	385	258504	160	680149
Stanisławowski	15000	48207	25500	25000	3800	2712	2900	226	80	50	145811	39000	900650
Łowicki	31657	64089	40748	79601	6562	2840	1260	610	1100	—	205356	150	350000
Rawski	24000	120000	38420	96552	26324	7280	1320	6084	2572	888	251820	—	98111
Łęczycki	44658	69165	19625	89439	17199	14709	4292	9247	2647	1065	248716	14656	213022
Gostyński	30838	59852	50520	92340	8340	7420	4250	3000	6500	320	216070	110050	240500
Włocławski	180407	41687	29801	33126	8711	8614	742	495	2805	1056	165938	605	690000
Koniński	35356	246296	134075	220576	20634	16150	1270	2928	1000	305	605995	—	340000
Kaliski	18850	56190	26645	59950	7495	18050	3160	1550	1760	300	362160	40	650000
Sieradzki	40081	52543	51315	99886	16200	16750	1278	3914	232	170	296775	750	432655
Piotrkowski	121411	27260	26286	133768	12738	12257	1045	1010	801	583	665170	8309	328647
Wieluński	86905	232172	49320	123300	7820	34763	3392	1720	5860	1180	530072	1320	305628
Razem	669870	1138429	524214	1106014	147033	146635	26786	31819	26042	6302	3952387	324890	5299342

Porównując zbiory takowe ze zbiorami średnimi, przekonujemy się, że dla całej Guberni zbiory roku 1850 wypadły niepomyślnie, tak, że pszenica chybiła o 8, żyto o 8, groch o 30, jęczmień o 16, owies o 12 procent od średnio praktykowanych urodzajów. (*) Kartofle tylko dopisały; zbiór ich był większy od średniego o 22 procent.

W porównaniu z r. 1849, który też wydał plony cokolwiek mniejsze od średnich, rok 1850 także niekorzystnie się przedstawia, albowiem tylko zbiór kartofli jest większy o 34 pct., wszystkich zaś innych produktów powyżej wyrażonych mniejszy, a mianowicie:

Pszenvicy o 10, żyta 8, grochu 31, jęczmienia 10, owsa o 11 pct.

Uważając całkowity zbiór pszenicy, żyta, grochu, jęczmienia, owsa i kartofli w każdym szczegółowo powiecie, znajdujemy, że powiat Wieluński wydał zbiory większe o 32 procent, wszystkie zaś inne powiaty wydały zbiory mniejsze od średnio praktykowanych. Tu najmniekorzystniej przedstawia się powiat Sieradzki, dalej idzie: Gostyński, Włocławski, Warszawski, Łowicki, Rawski i inne.

Buraki cukrowe z powodu suszy wiele ucierpiały; dla tego zbiór czysty nie był tak obfity, jak obiecywały.

(*) Winniśmy oświadczyć że wszelkie podane tu ilości oznaczają czwartki; jedno tylko siano wyrażone jest w centnarach.

Co się tycze procentów, te w następnym sposobie objaśniamy:

Średni urodzaj z lat kilku oznaczamy przez 100, i dopiero porównujemy o ile urodzaj roku 1850 jest większy lub mniejszy; różnicę ztąd wypadającą nazywamy procentem. I tak, jeżeli w jakich dobrach średni urodzaj z lat kilku wynosi 500 czwartki, a w r. 1850 zbiór daf tylko 460 czet., powiadamy, że urodzaj roku 1850 był mniejszy od średniego o 40 czet., a zatem kiedy na 500 chybił o 40 to na 100 wypada 8 procent.

Panująca od lat kilku zaraza kartofli, okazująca się przez wczesne czernienie i usychanie naci, w r. 1850, dopiero w końcu sierpnia i to miejscami tylko dostrzegać się dała i nieprzeszkodziła dostatecznie mu ich wyrośnięciu i dojzeniu. Silniej okazała się ta zaraza pod postacią suchej zgnilizny, w kartoflach już zebranych, lecz strat większych tam tylko doznano, gdzie w zachowaniu tego produktu na zim, mniej ostrożnie postępowano i kopce z kartoflami przed wyparowaniem mocno przykryto. Ten stan rzeczy zdaje się przepowiadać, że zaraza ta tyle dotkliwa zupełnie ustauie.

Ogrodowniczy z powodu suszy w wielu miejscach chybiły lub mierny plon wydały; kapuste mszyce objadły.

Zbiór siana pogodny, w wielu miejscach obfity, w niektórych mały; potrawu po większej części nie było.

Lny i rzepaki chybiły z małym wyjątkiem.

Chmielu w powiatach: Łowickim, Stanisławowskim, Gostyńskim i Wieluńskim wcale nie uprawiają; w innych zaś powiatach zbiór nie był obfity.

Rosliny pastewne, koniczyna, wyka, po gospodarstwach lepiej urządzonych są uprawiane w znacznej ilości. W roku upłynionym urodzaj tych roślin, z powodu suszy w miesiącach czerwcu i lipcu, był mierny, w wielu jednak pojedynczych miejscach dosyć obfity.

Plantacje roślin farbiarskich mało są jeszcze upowszechnione i w r. 1850 nie wydały żadnego pomyslnego rezultatu.

Co się tycze zasiewów ozimych, te przy sprzyjającej porze, wszędzie zostały dopełnione wcześniej i dokładniej, z małym tylko wyjątkiem niektórych gospodarstw mniej zamożnych lub ociągających się; powszodziły pięknie.

a. Konie, bydło i trzoda chlewna.

Wymienienie powiatów.	Nie rolnicze								Sprzężaj rolniczy		Trzoda chlewna
	Konie				Bydło				Konie	Woły	
	Ogierzy	Wałachy.	Klaczce	Żrebięta	Buchaje	Krowy	Cielęta	Woly			
Warszawski	314	1356	1111	1353	651	30421	6984	1397	10634	14255	30751
Stanisławowski	15	750	900	180	901	30826	1450	651	4087	5208	18012
Łowicki	66	279	197	396	543	4583	2632	852	15212	35088	16886
Rawski	115	507	420	611	301	22353	1615	1080	7762	11211	26470
Łęczycki	184	1622	1766	1262	254	20350	7512	4049	6674	10245	18420
Gostyński	94	471	500	400	195	15401	7640	670	6285	12545	21500
Włocławski	27	1403	1807	863	457	18506	7042	3659	13460	8459	36287
Koniński	406	1020	1850	3150	99	20480	14211	1960	6100	8000	23200
Kaliski	200	1200	710	1560	430	20310	4300	2140	12205	12320	22389
Sieradzki	413	908	1812	3960	450	28849	2061	3950	7477	9236	16622
Piotrkowski	186	715	1151	878	356	34271	6602	1874	11241	16378	24571
Wieluński	142	820	643	1234	323	22098	7351	1402	8188	6249	24298
Razem	2156	11051	12867	15847	4960	268448	69400	23684	109325	149194	279406

b. Owce

Wymienienie powiatów.	Merynosy			Metysy			Pospolite.		
	Barany	Owce	Skopy	Barany	Owce	Skopy	Barany	Owce	Skopy
Warszawski	824	5447	2080	4934	60769	21146	805	11718	5753
Stanisławowski	450	3006	1504	980	13069	7000	421	13371	4546
Łowicki	472	6085	907	262	23126	27318	254	8658	9704
Rawski	503	4038	895	1501	59456	48323	1208	25510	7373
Łęczycki	474	5589	3830	2684	35193	29879	2691	18728	10530
Gostyński	450	35000	14550	100	6500	1600	400	14150	11200
Włocławski	476	23850	21534	718	34521	26896	1012	46200	46316
Koniński	3300	64900	3800	4500	78500	7000	2000	23600	6400
Kaliski	600	18500	9555	2080	76850	40670	800	37880	24020
Sieradzki	260	20244	8816	617	46151	15002	362	27643	9115
Piotrkowski	632	11668	3595	11276	73041	35243	1153	14394	5362
Wieluński	524	3868	3124	828	60581	22869	684	11407	18328
Razem	18965	202195	74183	30480	566757	292946	11790	253398	158647

O B U R S Z T Y N I E. (*)

Każdy kraj ma swoje osobliwe bogactwa; Szwajcaria obfituje w żelazo, Anglja w cynę, Francja w wino, Włochy w wymienite owoce, Polska w zboże, Prusy zaś w bursztyn. Dla piękności swojej

(*) Artykuł powyższy zawiera bardzo wiele ciekawych rzeczy, wdzięczni jesteśmy Szanownemu Autorowi za nadesłanie nam tej pięknej pracy. Bogdajby rozprawa ta, opisująca przemysł kopania bursztynu, Prusom tylko właściwy, zachęciła mieszkańców innych prowincji do opisanja rolnictwa i przemysłu u nich właściwego.

Ciekaweby naprzykład były opisy hodowania kukurydzy na Podolu i Ukrainie, rośliny, która teraz ważną w rolnictwie i u nas zaczyna grać rolę; wyrabianie dziegciu w Augustowskiem, uprawa pszenicy w Sandomierskiem i Kujawach; pszczolnictwo na Litwie; hodowanie bydła na Podolu i koni na Ukrainie; opisy budowy lodowni na Litwie, stodół plecionych w Krakowskiem, budowy »pod topor« w Szamotulskiem i t. d.

Rozprawa p. Połczyńskiego jest i pod tym względem jeszcze ważną, że zawiera wszystkie wyrazy techniczne czysto polskie, które sobie kopacze bursztynu nader trafnie potworzyli. (Ziemianin)

bursztyn nie tylko w obecnym czasie jest ceniony, ale już u starożytnych narodów, Fenicyan, Greków i Rzymian był przedmiotem handlu i przepychu. Wschód kochający się w zbytkach, najwięcej obecnie wprowadza tego drogiego kamienia i takowy obok złota i brylantów mieści. U Greków, którym go Fenicyanie sprzedawali pod nazwiskiem *Electron*, zapewne dla przyniotu swej elektryczności, był tak zwany i już Homer nadmienia, iż w Trojańskiej wojnie nosiły niewiasty przepyszne naramniki i naszyjniki nim ozdobione. Rzymianki go także do stroju swego używały, jak Pliniusz w swej historii naturalnej świadczy. (*Proximum locum in deliciis seminarum adhuc tantum succina obtinent lib. 37. 11.*) (*)

Bursztyn dawniej uchodził za prawdziwy minerał, dziś atoli zgadzają się również badacze natury jak i chemicy na to, iż początek swój wzięt z roślinności. Pochodzi on z pewnego gatunku drzewa iglastego, przedpotopowego, które »pinus succinifer« nazywano; inni zaś twierdzą, iż początek wzięt z drzewa mającego podobny owoc jak śliwa i czytałem niedys, iż w pewnym miejscu, w Pomeranii odkryto żyłę z bursztynem, w której jeszcze drzewo to razem z owocem zachowane być miało. Twierdzenie pierwsze jednakowoż zdaje mnie się być prawdziwem, podług doświadczeń moich i innych obywateli wiarogodnych trudniących się kopaniem bursztynu; szyski zaś wyżej nazwanego drzewa, żywicą przepelnione, a później w bursztyn, aczkolwiek nieczysty, zamienione, mogły przez kształt podobny do śliwki łatwo być powodem do takiej omyłki. Zdanie to, iż on kiedyś był żywicą, nabiera jeszcze więcej prawdziwości przez sposób wynalezienia go, przez chemiczny rozbiór części jego i przez to, iż częstokroć w sobie zawiera owady, które w dzisiejszem królestwie zwierząt nie istnieją. Takich owadów już przeszło 600 gatunków naliczono. W kopalniach bursztynu, zwłaszcza w żyłach wodnych, które powiększej części z kawałków drzewa rozmaitego składu są utworzone, spostrzeżono, iż choć jest z jednej strony okrągły, z drugiej zaś ślady powierzchni drzewa, do którego przyczepionym był, przez ścisłe połączenie się z niem, odebrał i na tej stronie spłaszczonym został, co jest dowodem, iż pierwotnie masę ciekłą przedstawiając, później dopiero stwardniał i skamieniał. W kopalniach węgla ziemnych i teraz w podobnym także znajdują go stanie. O tém także wspomina Tacyt w swoim piśmie

(*) Pierwsze miejsce pomiędzy ozdobami kobiet, dotąd tylko bursztyn zajmuje.

»de situ et moribus Germanorum« cap. 45, (1) jak następuje: »Succum tamen arborum esse intelligas, quia terraena quedam atque etiam volucra animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox descescente cluduntur.« (2) Prócz owadów znajdują w nim teraz jeszcze iglice, liście nawet i szyszki.

Podług chemicznego rozbioru, składa się bursztyn z oleju ulotnego, kwasu bursztynowego, dwójki rozpuszczalnej żywicy i pewnej materji w żadnym rozczynniku niedającej się rozpuścić. Dalsze części, które bursztyn posiada, są te, które zwykle roślinność zawiera, jak np. węgiel, kwasoród i wodoród.

Z kwasu bursztynowego tworzy się tak nazwana »sal succini« przez sublimację w połączeniu z alkaliami, która jako lekarstwo służy. Nieczystości się w nim znajdujące są: ziemia gliniasta, ziemia wapienna i krzemionka. Bursztyn zapalony wydaje przy małym dymie piękny płomień; po spaleniu szczątki węgla przyjemny zapach wydają. Przy zwykłej temperaturze jest on bez woni; skoro atoli przez tarcie rozgrzanym zostanie, rozszerza nietylko takową, ale okazuje oraz silną elektryczność ujemną (negatywną) przez przyciąganie lekkich rzeczy, jakimi są: np. słoma, papier i t. d. W terpentynie się łatwo rozpuszcza i tworzy tak nazwany pokost bursztynowy.

Przed laty nieznano innego bursztynu prócz tego, który z morza wydobywano, lub który na roli przypadkiem przy oraniu i innej pracy rolniczej znaleziono, albo przy kopaniu rowów, kanałów i tym podobnych robotach w ziemi przedsięwziętych odkryto. W Berlinie, w zwierzynicy (Thiergarten), przed kilkunastu laty takim sposobem ziemię pokładą bursztynu zawierającą natrafiono. Na dowód prawdziwości wyżej wspomnianego twierdzenia mego służyć może czasopismo stare, w Toruniu drukowane pod tytułem: »Das gelehrte Preussenn« także o bursztynie traktujące, które jako wielką osobliwość przytacza, iż w kilku majątnościach w Prusach, które pismo to wymienia, przypadkiem parę kawałków znaleziono. Ludzie znajdujący go wówczas, nie przewidywali, że bursztyn w pewnej właściwej sobie warstwie ziemi się znajduje, że warstwa ta obfitująca w bursztyn w zapale (3), bezpośrednio pod humusem tylko na stopę głęboko w ziemi się znajduje. Ja sam znalazłem ślady zapalu, z którego wnioskowałem, że pokład bursztynu koniecznie tamże znajdować się musi, w miejscu, gdzie dawniej pień był wykopany. Kopacz, który w tém miejscu kawałki bursztynu znalazł, nie znając się na gruncie, dalej go nie szukał, zostawił go nam, a myśmy go później z jego niewiadomości korzystali. W morzu łowią go zwykle sieciami po wielkiej nawałnicy; bursztyn bowiem z natury łatwo w wodzie spłynie, skoro przez bałwany morskie z brzegów wypłokany i wzruszony bywa. Ciężkość jego specyficzna jest 1,3 (4). Prócz tego zbierają go także i na brzegach morskich, gdzie go woda morska znów wyrzuca.

Bursztyn trafia się w wielu krajach, jako to w Szwecji, Holandji, Francji, Sycylii, Hiszpanji, w Czechach, Polsce, (5) a nawet w Syberji, ale nigdzie w tak wielkiej ilości, jak w Prusiech. Brzegi Bałtyckiego morza, od Gdańska aż do Klajpedy posiadają niewyczerpane zapasy tegoż. Niepoślednie w tym względzie miejsce zajmują Kaszuby i okolice im przyległe, do których także i Tucholskie lasy policzyć

należy. Aczkolwiek w powiecie Chojnickim wszędzie prawie, gdzie się piaseczysta znajduje ziemia, bursztynu szukano i o ile tylko pamięcią zasięgam, bardzo wiele wykopano; pomimo tego, pod względem obfitości w bursztyn, pierwszeństwo lasom Woziwodzkiem i Lutomskiem mająć ności się należy. Od 30 lat w tych miejscach kopalnie zadzierżawione od rządu istnieją, a mimo znacznej przez dzierżawców płaconej dzierżawy, ciągle znaczne odnoszą korzyści: niektórzy z nich nawet się zbożacili.

Znajdowano także często w glinie i w marglu kawałki bursztynu, przecież go w tym rodzaju ziemi nikt nie kopie, już to dla trudności wydobycia go z niej, już też i dla tego, że jeszcze na żadne żyły w niej nie trafiono, lub też, że dla wielkiej ścisłości takowej, jej badać nie było można. Bursztyn poszukiwa się tylko z korzyścią albo w piaseczystej lub zwirowej ziemi, albo też w bagnach i łąkach. W pierwszym rodzaju ziemi znajdują się żyły i tak nazwane *ziomki* lub *gniazda bursztynowe lądowe*, w drugim zaś *żyły wodne*. Żyły w ziemi suchej wysledzone, są zazwyczaj w okolicy naszej trojakiemu gatunku, to jest: żyły czarnej lub szarej barwy, po większej części z humusu, węgla przedpotopowych i t. d. utworzone, albo czerwone, czyli tak zwane borowe żyły, które ziemia gliniasta czerwona z innymi przymiotami do tego należącymi tworzy. *Gniazda* czyli *ziomki* składające się z piasku rozmaitego koloru i właściwości, ale zawsze wielce różniącego się od pospolitego, są najczęściej bliżej powierzchni ziemi położone. Najmniej trudna do unatrzenia, ponieważ bezpośrednio po powierzchni dotykająca się ziemia bursztynowa są *zapaly*. Żyły zaś wodne, w bagnach i łąkach się znajdujące i mające swoje właściwe przymioty lub znaki, są zawsze jednakowe.

Gruntem bursztynowym, który atoli jeszcze nie jest żyłą, *ziomką* lub *zapalem* (już zazwyczaj bursztyn wydajęciami) zowią kopacze każdą ziemię, która dużo *blyszczaku* (*) w sobie mieści, od nich *świecidłem* nazwanego. W takiej to ziemi dopiero za *ziomkami* lub *żyłami* w niej się mieszczącymi szukają. Prócz *blyszczaku* musi ona koniecznie węgle przedpotopowe zawierać, które w połączeniu z nim tak nazwane *szarki*, *żyły*, *ziomki* i *zapaly* wskazujące tworzą. Takie *szarki* zawierają w sobie już kawałeczki, czasem też i znaczne kawałki bursztynu, sechami i znakami mianowane, których mnogość i kierunek kopaczowi otuchy dodaje i na pokład naprowadza. Chociaż ziemia z *świecidłem* nie zawsze wydaje bursztyn; ponieważ często natrafia się i ziemię jałową z małemi tylko znakami, przecież takowy, chociaż w nieznacznej ilości znaleziony, jednakowoż nie bez wyjątku właściwą sobie ziemię *blyszczem* napełnioną jest otoczony. *Szarki* do żył wodnych należące, zupełnie się różnią od *szarków żył borowych* i *ziomków*. Kopacze pierwsi z Pomeranii, przed 30 laty w tutejsze strony przywołani, nie znali *ziomków* i mijali takowe, szukając bursztynu tylko za żyłami w głębi będącymi. Dopiero ludzie nasi, po oddaleniu Pomorzyczków, ten korzystny i łatwy zarobek onym odebrawszy, wspomniany rodzaj bursztynowej ziemi tu najczęściej się znajdującęj, odkryli i poznali. Tam, gdzie się *szarki rzadkie*, od kopacza rozstrzelonemi nazwane, koncentrują i gęsto znaków nabierają, tworzy się zazwyczaj *ziomka*, lub jeżeli takowe ku głębi dążą, *żyła*. Przy przestoczeniu *szarków* na *ziomki*, szarawa dotąd *świecidłem* i węgielkami drobnymi napełniona ziemia nabiera natychmiast koloru czerwonego, czyli jak kopacz mówi *zapalonego* lub *żółtawego*, wydając swój plon bursztynowy. Przy tej procedurze nikną *szarki* zupełnie, ponieważ z nich *ziomka* się tworzy; *szarki* zaś do żył prowadzące, idą wciąż nad niemi w kształcie pasów na przemian, to szarego, to żółtawego koloru, od kopaczy *krajkami* (dla podobieństwa z takowemi) nazwane, 3 lub 4 stopy szerokości mające. Żyła sama na jedną lub dwie stopy gruba, czarna, jak smoła lub też czerwona, ozdobiona temi *krajkami*: świecąca się *blyszczem* i żółtym, na tle czarnem żywo odbijającym się bursztynem, nader piękny przedstawia widok; krew zaś nie zwykłym bije tętnem w sercu każdego kopacza, który żądzą pozyskania bogactw w łonie ziemi zawartych pałając, czempredziej na świat wydobyć je pragnie i przy każdym na nowo zwiastującym się tęgim kawale bur-

(1) O położeniu i obyczajach Germanów.

(2) Zdaje się, że to jest sok drzewa, ponieważ w nim pewne ziemskie zwierzątka, jako też i skrzydlate owady widzieć się dają, które sokiem szybko twardniejącym się zalane zostały.

(3) »Zapał« jest rodzaj ziemi bursztynowej niżej opisanęj.

(4) Tego nieoznaczył autor, jaki to jest stosunek ciężkości, czy w stosunku do powietrza, czy do wody. Domyślamy się tylko, że do wody. W dziełach chemicznych nieznajdujemy gatunkowej ciężkości bursztynu, tylko gatunkową gęstość jego, która jest 1,070 w stosunku do wody.

(5) W Księstwie Poznańskim prawie w każdej okolicy bursztyn znajdują, mianowicie przy kopaniu gliny. W Chobienickich dobrach p. Macieja Mielżyńskiego pod Wolsztynem, często bardzo przy orce znajdują go podobno nawet w znaczniejszych kawałkach.

(*) Glimmer.

